

ПЕДАГОГІЧНА Й РИТОРИЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ БОЛЕСЛАВА БУЯЛЬСЬКОГО

Залюбівська О. Б.

Вінницький національний технічний університет (м. Вінниця)

Постановка проблеми. Педагогічна майстерність як галузь педагогічної науки викликана часом і відповідає потребі суспільства у викладачеві з розвиненими педагогічною свідомістю, педагогічними здібностями, вміннями і навичками, з високим рівнем професійного самопізнання й самовиховання, зі стійкою гуманістичною позицією, що також уможливорюється й одночасно спричиняє високий рівень риторичної культури викладача.

У підготовці такого викладача потрібно використовувати, крім іншого, практичний досвід відомих педагогів, що є невичерпним джерелом ідей, систем та теорій. У дослідженнях з педагогічної та риторичної майстерності такий підхід є особливо важливим. Тут вивчення й узагальнення досвіду талановитих педагогів-майстрів є безцінним. Адже майстерність, мистецтво передається, як кажуть, “з рук у руки”, від майстра до учня безпосередньо, якщо пощастило, або ж через посередництво спадщини майстра.

Вагомим внеском до вітчизняної історії педагогічної та риторичної майстерності є спадок Болеслава Адамовича Буяльського. Б. Буяльський знаний не лише в Україні, а й на теренах усього колишнього Радянського Союзу і за його межами як теоретик і практик мистецтва виразного читання в школі. Його книги з виразного читання, що видавалися 100-тисячними накладами [1, 2, 3], були і залишаються чи не найавторитетнішими у цій галузі знань. Відомий педагог С. Соловейчик на початку 1970-х років прогнозував, що “проростає” нова школа, в якій багато що буде організовано за В. Сухомлинським, колективні творчі справи будуть вести за І. Івановим, математику і фізику вивчатимуть за В. Шаталовим, а літературу – за Б. Буяльським [4].

Мета статті полягає у висвітленні та узагальненні поглядів Б. Буяльського на сутність і значення педагогічної та риторичної майстерності учителя, викладача, на ідеал педагога-майстра.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз матеріалів, свідчить, що вивчення педагогічної спадщини Б. Буяльського фактично ще не розпочато. Статті у пресі Реп’яха С., Філіна О., Шульги І., Холодного М., Єгурнової Л., Юхимовича В., Лисої Л., Пастушенка Л. та ін. мають скоріше епідектичний характер, ніж науково-аналітичний, хоча вони дають можливість побачити постать талановитого педагога очима учнів та однодумців, що є важливим у визначенні сутності поняття “педагог-майстер”. Стислі оглядові статті Б. В. Хоменка про наукову і педагогічну діяльність Б. Буяльського містяться у кількох енциклопедичних виданнях. [5, 6]. Посилання на ідеї Б. Буяльського щодо мистецтва виразного читання, на положення, ним розроблені, можна знайти чи не в усіх статтях і книгах на цю тему, що засвідчує: вінницький автор книг з виразного читання вже майже півстоліття залишається визнаним авторитетом у цій царині. У висвітленні питань педагогічної техніки, зокрема, техніки мовлення, виразності мовлення та інших питань на “систему” Б. Буяльського посилаються автори найкращих українських підручників з педагогічної майстерності [7]. Але разом з тим, ще не здійснено цілісного ґрунтового дослідження цієї “системи”.

Загалом, можна зробити висновок, що творча спадщина Б. Буяльського ще не цілком впорядкована, не систематизована і не проаналізована. Попри наявність певної кількості праць, немає ані ґрунтового цілісного дослідження про наукову і професійно-педагогічну діяльність Б. Буяльського, ані робіт, у яких досліджувались би окремі педагогічні проблеми у науковому доробку вченого і педагога-практика.

Виклад основного матеріалу. Б. Буяльський прожив довге і дуже непросте професійне життя, життя педагога-гуманіста, педагога-борця за правду і справедливість. В радянській тоталітарній системі така позиція професіонала і громадянина була небезпечною. Зрозуміло, що маючи такі потрібні для педагога, але зовсім неприйнятні для радянської системи якості, Б. Буяльський жив під постійним наглядом КДБ і зазнавав утисків у професійній діяльності. Так, подані до друку книги роками “маринувались” у видавництвах, незахищеною залишилась докторська дисертація [8]. Однією з причин було те, що дисертація написана українською мовою. Недопущеними до друку залишились навчальні посібники для студентів “Проблемный путь изучения зарубежной литературы эпохи Возрождения” та “Виразне читання. Практикум” [9]. Незважаючи на це, бібліографія Б. Буяльського налічує десятки наукових, навчально-методичних, публіцистичних праць, в яких знайшли відображення найважливіші питання професійної діяльності педагога. Слід зауважити що, окремих праць з проблем педагогічної та риторичної майстерності у Б. Буяльського немає. Але весь його доробок і особливо праці з виразного читання, цикл матеріалів у педагогічній пресі під назвою “Мікрохрестоматія педагога” дають багатий матеріал для дослідження саме цих проблем. Поняття педагогічної майстерності та мистецтва слова як її обов’язкової складової були для Б. Буяльського наріжними у розумінні сутності професії вчителя, викладача. “Професія учителя – творча, – писав він, – вона здатна підтримувати його у прагненні до майстерності і вимагати від нього майстерності” [9].

Б. Буяльський суттєво уточнює поняття педагогічної майстерності, зауважуючи, що спрямованість учителя на зовнішню ефективність своєї діяльності не свідчить про його педагогічну майстерність: “Одна річ – коли вчитель обмежується ефективним здійсненням уроку, а інша – коли він піклується прагненням формувати особистість свідомого добродія-громадянина” [10].

Науковець і педагог-практик Б. Буяльський формулює “найважливіші принципи, здійснення яких може збуджувати прагнення стати професіоналом”: 1) не забувати про головну мету: формувати особистість майбутнього громадянина незалежної України; 2) самоаналіз, самоконтроль, критичне ставлення передусім до себе; 3) обмін досвідом з колегами; 4) щирість у взаєминах з учнями і колегам; 4) повага до учня, відсутність зверхності у ставленні

до нього; 5) співробітництво з учнем; 6) турбота про поліпшення та збагачення його лексики; 7) отримання правил мовленнєвої етикету; 8) знання предмета, вільне володіння матеріалом, що вивчається; 9) пошуки результативних методів тлумачення навчального матеріалу; 10) не відступати перед труднощами; 11) бути готовим відверто визнати допущені помилки та зриви і вибачитись перед учнями.

Особливу увагу Б. Буяльський приділяє педагогічному такту: "...Однак навіть "безнадійних" учитель немає ані морального, ані професійного права позбавляти своєї уваги та доброзичливості. Крім того, роздратування вчителя, його нервозність (страшні причепливі хвороби) не лише дратують учнів, а й пригнічують їх і вбивають в них бажання добувати знання й набувати вміння. Якби гірше й неприємні істини не говорив учням вчитель, в його тоні мають переважати співчуття і щира доброзичливість" [10].

Вслід за К. Ушинським, Б. Буяльський наголошує, що особистість може бути вихована тільки особистістю. "Щоб виховати нове покоління у розумінні гласності не як тимчасового подарунку властей, а як повітря, що необхідне для нормального розвитку особистості, учитель фахом своїм зобов'язаний, має сам бути особистістю, а не чиновною персоною, що на зорі радянщини іменувалася шкрабом" [10]. Один з перших розділів книги Б. Буяльського "Курс на майстерство" (1970) називається "Бути людиною".

Дослідивши спадщину талановитого українського педагога, ми маємо змогу представити його ідеал педагога-майстра. За Б. Буяльським, учителю, викладачу мають бути притаманні з необхідністю такі якості: правдивість і принциповість; працелюбність; щирість почуттів і слів; глибоке знання предмету; любов до свого предмета; ерудиція; уважність, чутливість до дитини, людини; дух добра; спрямованість на учня, розвиток його особистості, формування духовності; "гармонія знань і моральності" (цю ідею В. Сухомлинського Б. Буяльський повторює як заклинання, щоб нарешті привернути до неї увагу); методична майстерність (евристична бесіда, сократівський метод, проблемний виклад, аналіз, тобто творча, а не репродуктивна діяльність учителя і, як наслідок, репродуктивна діяльність учнів, що не веде до розвитку!); критичне ставлення до себе і до інших; схильність до пошуку.

Окремо треба сказати про обов'язкову якість педагога, якій Б. Буяльський приділяє особливу увагу. Якість не зовсім «радянська». Відомого радянського педагога С. Соловейчика вразила така думка Б. Буяльського: "Щонайважливішою особливістю педагога слід вважати великодушність".

"Величність душі – це властивість характеру, що виражається перш за все у здатності безкорисливо жертвувати своїми інтересами заради справи, якій служиш, у відсутності злопам'ятності, в розумній доброті серця". Ніхто не може зобов'язати кого б то не було бути великодушним. І було б важко і неприємно дізнатися, що акти великодушності учитель здійснює за обов'язком. Спроби грати роль великодушного також приречені на провал. Зачерствілій людині, якщо вона хоче залишатися учителем, залишається одне: переробляти себе з середини не тільки заради дітей, а й заради самого себе. Великодушність є основою для формування таких якостей учителя, як уміння розуміти і поважати учня, уміння розумно, в межах його можливостей і здібностей вимагати від нього. Великодушність – основа для розвитку педагогічного такту. Навпаки, бездушність, на думку педагога, найстрашніша, найнеприйнятніша риса учителя. "Бездушність – це каліцтво" [11].

Особливо Б. Буяльський виділяє риторичні якості педагога-майстра, такі як культура мовлення; пошана до слова; здатність до словодії, володіння технікою мовлення.

Як фахівець з виразного читання Б. Буяльський зробив вагомий внесок в розробку проблем культури і мистецтва мовлення вчителя. Він висував високі вимоги до професійного мовлення: "Дикційна чіткість та орфоепічна грамотність, логічна ясність і емоційно-образна виразність – такі ознаки живої мови культурних людей" [10]. І пропонував шляхи і методи вдосконалення мовленнєвої, риторичної культури.

На завершення слід сказати, що Б. Буяльський, висуваючи до учителя, викладача такі високі вимоги, сам відповідав їм усім. Людина з великим серцем, непересічна особистість, талановитий педагог-майстер Б. Буяльський був взірцевим прикладом для наслідування своїм студентам і колегам-одномудцям. Автор даного дослідження, що мала честь знати Б. Буяльського, бути його студенткою, а згодом колегою, з переконаністю підтверджує ці слова.

Висновок. Здійснене вивчення й попередній аналіз спадщини Б. Буяльського дає підстави стверджувати, що науковий, творчий доробок вченого, його життєвий шлях і професійна педагогічна діяльність мають виняткове значення для української педагогіки, для сучасної української школи, в якій на перший план висуваються гуманістичні ідеї та орієнтири, гуманістичний ідеал педагога-майстра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буяльський Б. А. Искусство выразительного чтения: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1986. – 176 с.
2. Буяльський Б. А. Курс на мастерство. Начала методики изучения литературы. Пособие для учителя словесника. – К.: Радянська школа, 1970.
3. Буяльський Б. А. Поезія усного слова: Азбука виразного читання: Книга для вчителя. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Рад школа, 1990. – 256 с.
4. Соловейчик С. Сердце школы. Размышления в день учителя. // Комсомольская правда. – 1972 г. – 1 октября – С.2.
5. Енциклопедія сучасної України. Т. 3. – К. 2004. – 695 с. – с. 683
6. З-над Божої ріки. Літературний бібліографічний словник Вінниччини. / Упорядкування і загальна редакція А. М. Подолінного. – Вінниця: Континент – ПРИМ, 2001. – 408 с. та ін
7. Педагогічна майстерність: Підручник. / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – 2-е вид., допов. і переробл. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
8. Педагогічні проблеми виразного читання в педвузі та в школі: : дис... д-ра пед. наук. Вінниця, 1971. -

- Державний архів Вінницької області. -№ фонда 5322, опис 1, спр. 24. арк. 414.
9. Буяльський Б. А. Письма покойного отца здравствующим детям. – Винница – 1990. - Державний архів Вінницької області. -№ фонда 5322, опис 1 , спр. 22. арк. 174. – арк. 28
  10. Буяльський Б.А. Поезія усного слова. –Вінниця: УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2005. – 192 с. – С. 5.
  11. Стаття “Бесчувствие – это увечье“ – Державний архів Вінницької області. - № фонда 5322, опис 1 , спр. 30, 5 арк.